สถาปัตยกรรม พระอุโบสถ

วัดโสมนัสวิหาร

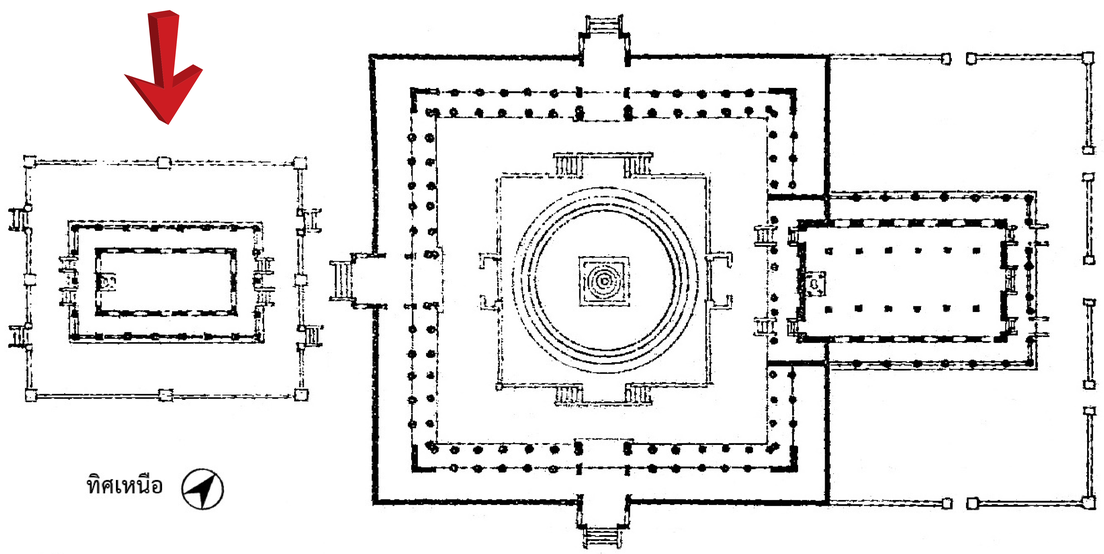
กฤษฎา นิลพัฒน์
กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร

ประวัติและแผนผัง

วัดโสมนัสราชวรวิหาร ตั้งอยู่แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี และได้พระราชทานนามว่า “วัดโสมนัสวิหาร”

สำหรับพระอุโบสถเป็นสิ่งก่อสร้างสมัยแรกของวัด เนื่องจากเป็นสิ่งก่อสร้างสำคัญและตั้งอยู่ในแผนผังหลัก กล่าวคือ อาคารสิ่งก่อสร้างสำคัญตั้งอยู่ในแนวแกนทิศเดียวกันประกอบด้วยเจดีย์ทรงระฆังเป็นประธานของวัด ล้อมรอบด้วยระเบียงคด ด้านหน้ามีพระวิหารที่มีส่วนท้ายยื่นล้ำเข้ามาในระเบียงคด และด้านหลังมีพระอุโบสถ ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจมาจากแผนผังวัดในสมัยอยุธยาตอนต้น

พระอุโบสถ

ที่มาภาพ : สมคิด จิระทัศนกุล, รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า ๕๐.

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถตั้งอยู่บนฐานไพที โครงสร้างก่ออิฐถือปูนขนาด ๕ ห้อง หลังคาซ้อน ๒ ชั้น ๓ ตับ มุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วย หน้าบันเป็นเครื่องก่อประดับเครื่องลำยอง อาคารมีเสาพาไลล้อมรอบ เป็นเสาสี่เหลี่ยม ไม่ประดับบัวหัวเสา ภายในพระอุโบสถไม่มีเสาร่วมใน กรอบซุ้มประตูหน้าต่าง ประดับปูนปั้นลายเทศ พนักพาไลและพนักฐานไพทีประดับกระเบื้องปรุ

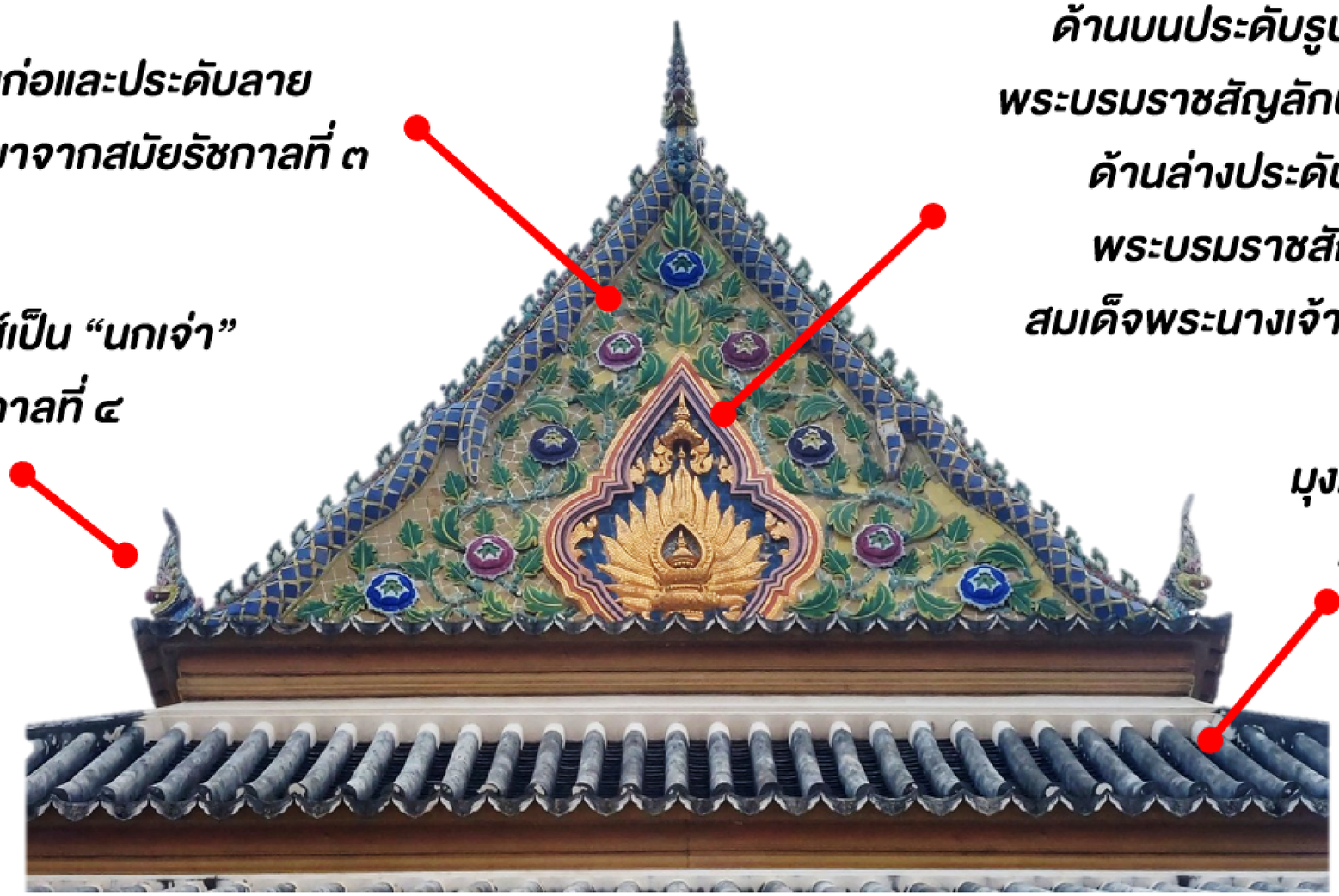
รูปแบบโดยรวมสืบมาจากงานช่างสมัยรัชกาลที่ ๓ แต่น่าสังเกตว่า รูปแบบหลายประการ มีการออกแบบให้มีรูปแบบแตกต่างกับพระวิหารอย่างชัดเจน เช่น ขนาดอาคาร กระเบื้องมุงหลังคา เสาพาไล เสาร่วมใน เทคนิคการประดับ เป็นต้น

หน้าบัน

แม้รูปแบบพระอุโบสถจะสืบเนื่องมาจากงานช่างแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ แต่ก็มีเอกลักษณ์สำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๔ คือการประดับพระบรมราชสัญลักษณ์ "รูปพระมหามงกุฎ" หมายถึง วัดที่สร้างหรือปฏิสังขรณ์ในรัชกาลของพระองค์ เช่น วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดปทุมวนาราม วัดมหาพฤฒาราม เป็นต้น นอกจากนี้ การประดับนาคหรือนกเจ่าก็นิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ ด้วย เช่น วัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพระแก้วน้อย จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

รูปพระมหามงกุฎ
และพระเกี้ยว

นกเจ่า

ซุ้มประตู-หน้าต่าง

- ซุ้มประตู - หน้าต่างประดับปั้นปูนลวดลายอย่างเทศ ซึ่งผสมผสานศิลปะจีนกับศิลปะตะวันตก
- ยอดซุ้มประดับรูปพระเกี้ยว (จุลมงกุฎ)
- เน้นลวดลายประธานในกรอบสามเหลี่ยมต่างจากซุ้มประตู - หน้าต่างของพระวิหารที่เน้นประดับลวดลายเต็มพื้นที่

สัดส่วนอาคารภายในพระอุโบสถ

พระอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ ๓ - ๔ มักเป็นอาคารก่อผนังสูง มีพาไลล้อมรอบ เมื่อมองจากภายนอกจะรู้สึกว่าอาคารมีขนาดใหญ่ แต่เมื่อมองจากภายในจะพบว่าอาคารมีขนาดเล็กและแคบ และสมัยรัชกาลที่ ๔ นิยมสร้างพระประธานขนาดเล็ก จึงจำเป็นต้องประดิษฐานอยู่ภายในบุษบก เพื่อให้พระประธานมีความโดดเด่น นอกจากนี้ บุษบกที่เป็นทรงสูงยังสอดรับกับขนาดและสัดส่วนของอาคารที่เป็นทรงสูงด้วย

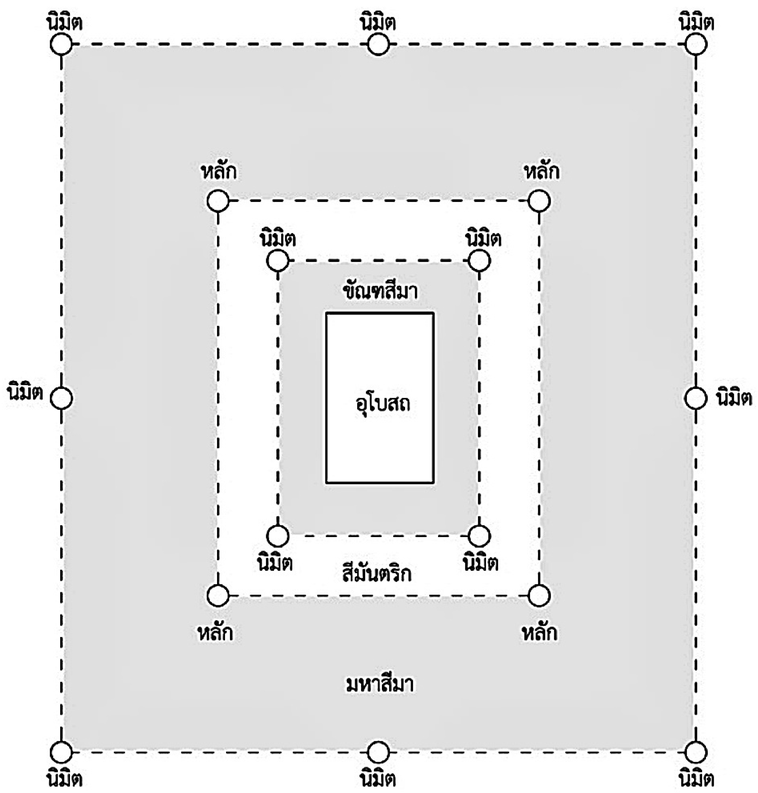

พระประธานหล่อขึ้นโดยสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้พระราชทานนามว่า "สัมพุทธสิริ" เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่สมเด็จพระวันรัต

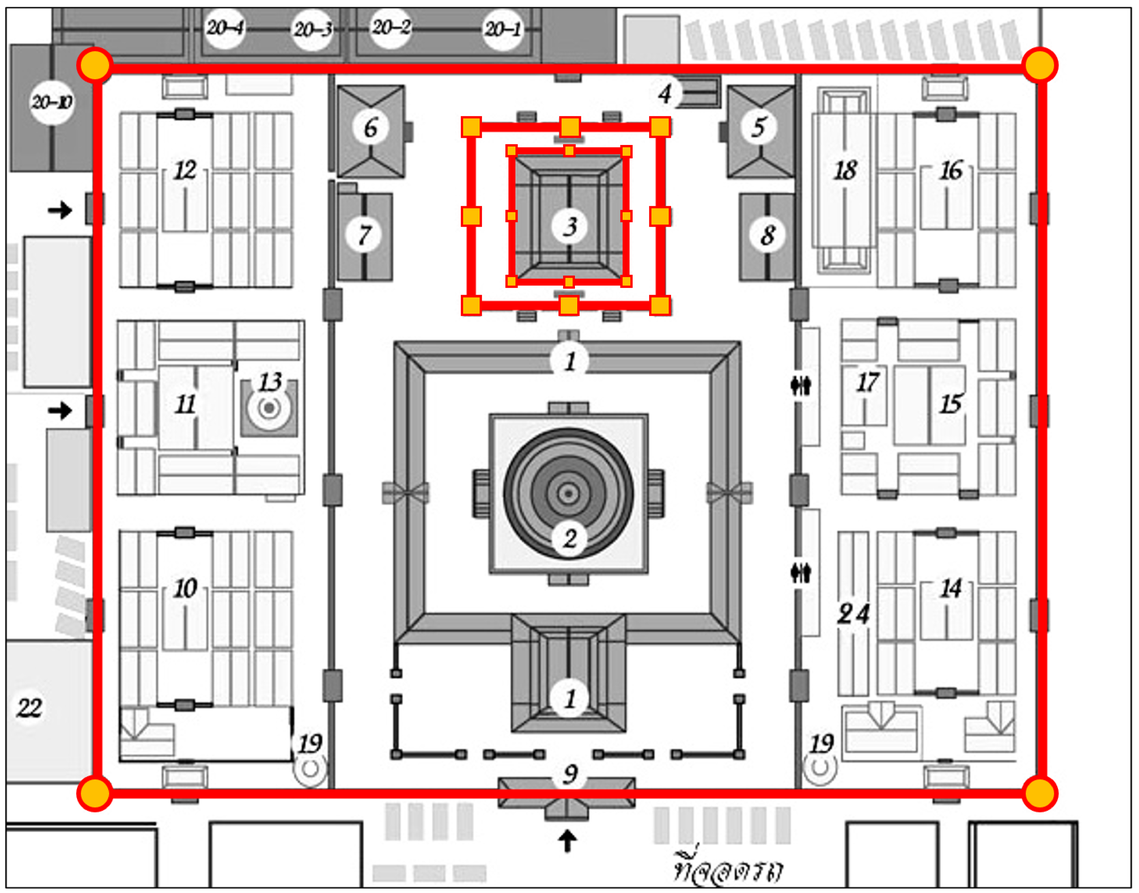
เขตสีมาและนิมิตสีมา

เขตสีมาของวัดโสมนัสวิหารปรากฏการทำ "มหาสีมา" ร่วมกับ "ขัณฑสีมา" โดยมหาสีมาเป็นสีมาที่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งวัด โดยมีนิมิตเป็นแท่งศิลาปักอยู่ในซุ้มที่มุมกำแพงทั้ง ๔ ของวัด ส่วนขัณฑสีมาเป็นสีมาที่ครอบคลุมพื้นที่เฉพาะพระอุโบสถ โดยมีนิมิตเป็นแผ่นศิลาปักอยู่รอบพระอุโบสถทั้ง ๘ ทิศ และเพื่อไม่ให้สีมาทับซ้อนกันจึงต้องมีพื้นที่คั่นกลาง เรียกว่า "สีมันตริก" โดยกำหนดนิมิตเพิ่มอีกชั้นหนึ่ง เป็นก้อนศิลาใต้ซุ้มโปร่งตั้งอยู่ที่กำแพงแก้วทั้ง ๘ ทิศ

การกำหนดแผนผังเขตสีมาลักษณะนี้ยังพบที่วัดมกุฏกษัตริยารามและวัดปทุมวนาราม ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยย้อนกลับไปปฏิบัติตามคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

ที่มาภาพ : รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, รายงานวิจัยเรื่องหลักหิน-ใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, หน้า ๕๕.

ที่มาภาพ : ดัดแปลงจาก http://www.watsomanas.com/thai/map2.php.

นิมิตสีมา
รอบพระอุโบสถ

นิมิตของขัณฑสีมา

นิมิตของสีมันตริก

รูปแบบของใบเสมา

ใบเสมาวัดโสมนัสฯ ตั้งประชิดกับตัวอาคารและที่มุมทั้งสี่ทำเป็นใบเสมาหักมุมฉากรับกับมุมของอาคาร เรียกว่า “เสมาคด” รูปแบบของใบเสมาเป็นแผ่นหินอ่อนรูปทรงอย่างศิลปะไทยสืบมาจากสมัยรัชกาลที่ ๓ แต่งานประดับแสดงถึงอิทธิพลจากศิลปะตะวันตก สังเกตได้จากบริเวณข้างใบเสมามีรูปทรงคล้ายตัวนาคแต่ประดับด้วยลายดอกไม้ใบเทศ บัวคอเสื้อและแถบสามเหลี่ยมด้านล่างสลักลายใบเทศ นอกจากนี้ การใช้วัสดุหินอ่อนยังแสดงถึงอิทธิพลจากศิลปะตะวันตกด้วย

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ : วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. **รายงานการวิจัยเรื่องหลักหิน - ใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.

พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์. **วัด - วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๐.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๖.

สมคิด จิระทัศนกุล. **รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗.